

Thomas Mann a mai közéletben

Irodalmi életünk kiemelkedő eseménye, hogy az élő legnagyobb polgári írónak, Thomas Mannak, a kritikai realizmus utolsó, a nagy elődeihez méltó képviselőjének novellái összegyűjtve magyar nyelven megjelennek és így végre hozzáférhetővé válnak mindig jobban szélesedő olvasóközönség számára. Növeli a most megjelent kötet jelentőségét, hogy Thomas Mann külön e véltre írt előszóval még szorosabbra fűzte kapcsolatát magyar olvasóival, illetve felvette a kapcsolatot új magyar olvasóival.

Mert az idősebb nemzedékkel a kapcsolat régen szilárd. Mi - engedjék meg, hogy a magam nevében beszéljek - ugyyszólván Thomas Mann művein keresztül nőttünk fel írókká és olvasókká. E sorok írója még a gimnázium padjain olvasta a "Buddenbrook család"-ot, az első novellákat, s kritikai fejlődésében döntő szerepet játszott, hogy szakaszról szakaszra igyekezett magának és a közönségnek számot adni ez életmű kibontakozásáról, elmélyüléséről, kiterjedéséről. És ez nemcsak az én személyes ügyem volt. Elég ha a 20 évvel fiatalabb József Attilára utalok, aki gyönyörű versben fejezte ki ^{regesszkodását} rajongását Thomas Mann személyiségéhez és alkotásához.

Ámde fiatalabb olvasónemzedékünk alig vagy igen kevéssé ismeri Thomas Mannt, a kiváló közéleti embert éppoly kevéssé, mint a nagy író. Itt szükségesnek látszik hidat verni az olvasók irodalmi magatartása és a megismerendő nagy alkotások közt. Kevésbé a művészi alkotás síkján. E művek annyira az irodalmi tökéletesség nyelvén beszélnek, hogy bizonyosan mélyen fognak hatni minden felvevőképes emberre^{re} - mint mély és valódi műalkotások - ki fogják tágitani emberi látókörüket is. /Legyen szabad itt megjegyezni, hogy e sorok írója éveivel ezelőtt külön kis könyvben próbálta meg a Thomas Mannal összefüggő esztétikai kérdések elemzését./

A hidverés szükségessége tehát nem itt legelsőrangú fontossága. Annál égetőbb a szükséglet, ^{mert} hogy új olvasóink, akik nem követhették régebben a nemzetközi eseményeket, ^s akik ma is csak türedékesen informáltak a nemzetközi kultúra, az abban lezajló osztályharcok részleteit illetően /eg sok tekintetben a mi hibánk is/, aligha tudnak egységes képet alkotni Thomas Mann közéleti egyéniségéről. Már pedig nélkülül a legerősebb művészi benyomás

sem képes szervesen beleilleszkedni az olvasó eddig szerzett világképébe. Ennek a célnak szolgálatában állanak az itt következő vázlatos megjegyzések

Thomas Mann polgári, lübecki patricius családból származott, s így érthető, hogy kezdeteinek mindig határozott társadalomkritikája nem kapcsolódott bele hazája politikai életébe. Ebből eredt pályafutásának legnagyobb válsága. Az első világháború árja magával sodorta, cikkeket, nagy könyvet írt Németország védelmében, sőt - saját szavait idézve - utóvéd harcot folytatott a demokratizálódás eszméje ellen. Így az 1918-as összeomlás általános világnézeti válságot váltott ki benne, régebbi politikai nézeteinek gyökeres felszámolását. Thomas Mann csakhamar a weimari köztársaság bátor védelmezője lett minden reakciós, restaurációs kísérlettel szemben.

Nem csoda most már, hogy a keletkező, majd áralomra jutó fasizmusnak engsztelhetetlen, kitartóan, szívósan harcoló ellenfele lett; nem csoda, hogy ebben a harcban politikai éleslátása is szakadatlanul fejlődött. Már a második világháborúban nemcsak szívósan harcolt újságokban és rádióban a német fasizmus ellen, a német nép felvilágosításáért, hanem egyike volt az elsőeknek, akik már a háború folyamán felismerték az amerikai reakciós körök ama szándékait, hogy új háborút készítsenek elő a Szovjetunió ellen. A háború vége felé pl. úgy nyilatkozott egy svájci újságírónak, hogy a győzelem még inkább kárba veszt, mint az első világháborúban; magánbeszélgetésekben az emberek már a bizton eljövendő új, pusztító háborúról beszélnek. Így a japán városokra ledobott atombombáknál világosan látja, hogy azok katonai szempontból feleslegsek voltak; arra valóak voltak, hogy ne a Szovjetunió lássék Japán legyőzőjének stb.

Nem csoda, hogy Thomas Mann az USA-ból visszaköltözött Svájcba. Oda, főleg mert innen támogathatta legjobban Németország egyesítését. Az 1949-es Goethejubiläum idején mind Nyugat- mind Keletnémetországban előadást tartott Goetheről, ugyanazt teszi az idei Schillerjubiläum alkalmából. És amikor a "Buddenbrook család"-ot filmesíteni akarták, Thomas Mann csak azon feltétellel adta meg az engedélyt, ~~hogy nyugati és keleti~~ nyugat- és keletnémet filmvállalatok együtt vállalják ezt a munkát. Thomas Mann nem

nem tagja a világbékemozgalomnak. De minden lehető alkalommal bátran kiáll ^{a véle} mellett, bátran leplezi ~~xxx~~ le a háborus uszítókat. A t/avalyi Stockholmi béketalálkozóknak meleg üdvözlőleveleket küldött. stb.

Thomas Mannak ez a hatalmas fejlődése azonban csak akkor áll egészen világosan előttünk, ~~ha~~ ha tisztán látjuk, hogy a polgári világnézetén belül játszódott le. Thomas Mann mindig polgárnak vallotta magát, azonban mint a polgári humanizmus legjobb hagyományainak örököse és továbbfejlesztője, mint kora társadalmi és kulturális folyamatainak mély ismerője mind kevésbé kételkedett abban, hogy a polgárság korszaka végéhez közeledik. Ebből a megismerésből pedig azt a következtetést vonja le, hogy a polgárság a polgári értelmiség legjobbjainak meg kell mutatnia az utat a mulhatatlanul eljövendő új világ, a szocializmus felé. Egy Gőethetanulmányában Thomas Mann ezeket írja:

"A polgár elbukott és elveszti kapcsolatát az ujonnan felvirradó világgal, ha minden erejével fel nem szabadítja magát a gyilkos kedélyesség és az életellenes ideológiák uralma alól, hogy bátran a jövő mellett tehessen hitet. Az új, a szociális világ, a szervezett egység- és tervvilág, amely megszabadítja az emberiséget embertelen, szükségtelen, az ész becsületét sértő szenvedéseitől - ez a világ el fog jönni és a nagy józanság műve lesz, amely mellett már minden tekintetbe jövő, minden rothadt és kispolgárian fojtott lelkeségből idegenkedő szellem hitet tesz. E világ jönni fog, mert egy külső és racionális, az emberi szellem mai fejlődésfokán megfelelő rendnek meg kell valósulnia, vagy legrosszabb esetben erőszakos forradalommal létre kell hozni, hogy a lelki elv újra életjogot nyerjen és visszaszerezze emberien jó lelkiismeretét. A polgárság nagy fia, akik a polgárságból a szellemiségbe és a polgárfelettségbe nőttek, tanuskodnak amellett, hogy a polgári elemekben határtalan lehetőségek rejlenek, a korlátlan önfelszabadítás és önuralom lehetőségei. Az idő szólítja a polgárságot, hogy emlékezzen ezekre a veleszületett lehetőségeire és szánja rá magát szellemileg és erkölcsileg."

És Thomas Mann azt is látja, hogy ehhez világnézeti fordulat kell:

"Azt mondtam, csak akkor fog Németország jól állni, s csak akkor fogja Németország önmagát megtalálni, ha Marx Károly elolvassa Hölderlint; e találkozás egyébként csakhamar be fog következni. Elfelejtettem hozzáfűzni: az egyoldalú tudomásvétel szükségkép terméketlen maradna."

MTA FIL. INT.
Lukács Arch

Thomas Mann tehát olyan polgári íróvá nőtt, aki a szocializmus elkerülhetetlennek ~~xxxxxx~~ tudott és igenelt perspektívájából tekinti a polgári társadalom embereinek életét, lelki válságait, sorsát.

Azt hiszem még ezekből a felette vázlatos megjegyzésekből is világosan láthatók Thomas Mann világnézetének körvonalai. De a kép hiányos lenne, ha rögtön nem egészítenők ki ^{azzal, hogy} Thomas Mann az alkotó író mélyebbre szánt, 3

átfogóbban lát saját elvont gondolatainál. Ezt a kritikai realistáknál nem egyszer felmerülő szempontot annyival inkább van jogunk ő rá is alkalmazni, mert ő maga is kifejezetten elfogadta saját gondolatait és alkotását illetően - annak jogosultságát. Éppen e sorok írójának egy róla írt bírálata alkalmából mondja elismerően, hogy csak ^{az} igazi kritikus, akiben megvan a képesség, szándék és lét /illetve a létből született tett/ között különbséget tenni. Thomas Mann szellemében járunk el tehát, ha a következőkben röviden utalunk művei néhány vonására, melyek tulmutatnak gondolatrendszerén, illetve nem egyszer megelőzik annak fejlődését. /Itt természetesen szó sem lehet valamennyi mű méltatásáról; kizárólag azokra utalok röviden, ahol ezek az eszmék költőileg közvetlenül öltöttek testet./

Ez vonatkozik a fiatal Thomas Mannra is. Az első világháboruban írt publicisztikai munkájában ezeket írja a "Buddenbrook család"-ról: "Mert igaz, én a német polgár átváltozását burzsoává egy kissé átaludtam". Igaz ez? Azt hiszem a nagy mű minden figyelmes és értelmes olvasója nemmel fog felelni. Hiszen a regény utolsó szakasza főleg azt ábrázolja, hogy szorítják háttérbe a művelt patricius /régimódi/ Buddenbrookokat az ujdonsült gazdagságu, barbáran könyöklő modern kapitalista spekulánsok, a Hagenströmök. A Buddenbrook család története több mint egy család belső kritikája: a modern kapitalizmus keletkezését írja le Németországban. Persze Thomas Mann akkor még vágyva tekint vissza a kulturáltabb multba, ^{és} csak az elvető iróniát tudja mozgósítani magában a jelen "hősei" ellen. Az új, a szocialista perspektíva még nem alakult ki benne, s ezért társadalomkritikája nem láthat kiutat. Ez azonban nem csökkenti, sőt fokozza a kritika élességét. Gondoljunk e kötet tragikusan önironikus, lírai hangulatu növellájára "Tonio Kröger"-re és látnunk kell, hogy megy át ez az önkritika mindig erősebben és élesebben e Thomas Mann szívéhez nőtt típus szatirikus megsemmisítéséig /Trisztan/, sőt a semmisségbe való feloszlatásig /Bohóc/. Végül ^{csak} emelleg utalok a "Vasuti szerencsétlenség" című vázlatra, mely a akkor uralkodó junkertípus morális megsemmisülését mutatja, néhány apró mindennapi tény egyszerű leszögezésével.

A "Halál Velencében" című novella már a nagy háboru, illetve háboru utáni világnézeti válság költői előkészítése, költőileg előrevetett árnyék

Külsőleg a Tonic-Krüger-típus egy tragikus példányáról van szó. A magányos hős belső tragédiája azonban átcsap a német nép sorsának kezdeti feltérképezésébe: a magányos hős, aki sajátos tartássá stilizálja elszakadását a társadalomtól, a társadalmi haladástól, azon bukik el, hogy a valósággal való első érintkezésében feltámad benne a szabadjára engedett ösztönök ~~szíve~~ "alvilága". Ez az "alvilág", mely társadalmi valósággá vált Hitler idejében, ^{3 n} mely ellenfolytatott küzdelem azóta középpontjában áll Thomas Mann írói munkásságának. /Thomas Mann egyetértett e sorok írójával, mikor ezt a novellát bátyja, Heinrich Mann "Alattvaló" című regényével állította párhuzamba, mint az eljövendő nemzeti tragédia költőien profetikus előlegzését./

Thomas Mann háboru utáni ~~írásaiban~~ ^{írásaiban} ez a motívum játsza a döntő szerepet. ~~A "Zürzavar"~~
/A "Zürzavar és késői bánat" professzor alakja ironikus leszámolás a fiatal Thomas Mann vágyódó visszatekintésével a "szebb" múltba, a prózai jelentőtől ^{el} való visszariadással./ A "Varázshegy" című hatalmas regényében központi helyen áll a liberalizmus és a fasizmus ideológiai harca. E harc itt eldöntetlenül végződik. Ámde éppen ebben fejeződik ki az író hatalmas ideológiai fejlődése: Naphta, a reakció képviselője csábítóan hangzó, de átlátszóan szofisztikus érveket hoz fel a halál, a felbomlás, a pusztulás védelmében. A liberális Settembrini könnyen győzhetne ebben a szellemi tornában, — esze és becsületessége elegendő volna hozzá — ha nem állna minden kritika nélkül a kapitalizmushoz, a kizsákmányoláshoz. Szinte egy évtizeddel a fasizmus győzelme előtt Thomas Mann költői eszközökkel ábrázolja, hogy a fasizmusnak az antikapitalista demagógia a legfőbb propagatív ereje.

Néhány évre rá Thomas Mann már frontális írói támadást indít a fasizmus ellen. "Mario és a varázsló" című elbeszélésére gondolok, mely e gyűjtemény második kötetében fog megjelenni. Itt is a fasiszta demagógiáról van szó, még pedig annak durva és gonosz eszközökkel elért hipnotizáló hatásáról. Nagyon érdekes benne annak a római urnak az alakja, aki bátran nem-et mond a varázsló hipnózisának, de — mint Thomas Mann finoman megmutatja — a pusztán Nem tehetetlen a demagógia hipnózisával szemben, a gonosz célnak pozitív helyes célt kell szembehelyezni, hogy eredményes legyen a küzdelem.

(Settembrini sorsa itt magasabb síkon ismétlődik./ És talán még érdekesebb az elbeszélés befejezése: a plebejus ifjú Mario, felocsudva a kábulatból, ráeszmélve hazugság és valóság ellentétére, lelövi a varázslót. A korábbi nagy regénnyel szemben itt már költőileg ábrázolódik a pozitív kiút is.

Nem folytatjuk itt Thomas Mann művei eszmei tartalmának felvázolását. Csak mellesleg említjük, hogyan állítja szembe a nagy polgárⁱ/humanista Goethe alakját a hitleri korszak barbárságával; hogyan ábrázolja ismét Potifárné alakjában az "alvilág" feltámadását az emberben, mely e kifinomodott, jóérzésű, okos asszonyból fasiszta boszorkányt csinál. Végül csak néhány szóval utalok az öregedő Thomas Mann hatalmas regényére a "Doktor Faustus"-ra. Itt újból felveszi fiatalkori nagy témáját: művész és polgári valóság viszonyát. Itt azonban már nemcsak a művész egyedüllétéről van szó, hanem a művészet sorsáról is, nemcsak a társadalomtól elzárkózott emberben támad fel az "alvilág", hanem ^{éppen} ebből nő ki a művészetnek - az imperialista művészetnek - "alvilági" örögi volta. Látszólag sötét pesszimista Thomas Mann utolsó átfogó képe korai polgári társadalmáról. De éppen e tragédia sötét színein keresztül ragyog ki a jövő napja. A Manni Faust tünkre megy, belezuhan az örültségbe. Utolsó tudatos szavai azonban így hangzanak: **IMMER**

78
"Mert írva vagyok: Legyetek józanok és virrasszatok! Sokaknak azonban nem adatott ez, hanem ahelyett, hogy bölcsen figyelmeznének, mi szükség e földön, hogy jobb legyen és bölcsen törődjenek azon, hogy az emberek között olyan rend teremtesék, amely a szép műnek újra életalapot adna és tisztos beilleszkedést, az ember kirug a hámból és megrészegedik a pokol horzában: ezek okából odaadja a lelkét és ebek harmincadjára jut."

MTA FIL. INT.
Lukács Arch

~~kirugnak~~
Ahogy a legsötétebb Shakespeare-tragédiák végén megjelenik egy Richmond vagy Edgar, jelezve, hogy nem a világ, hanem csak egy meghatározott társadalmi világ omlott össze és azt egy újabb, egy jobb fogja felváltani, úgy jelzik itt a főalak végső szava, hogy nem a művészet, hanem a kapitalista művészet összeomlásáról van szó; hogy korunk tragédiájának van kiútja: a szocialista jövő építése.

Thomas Mann nem politikai költő a szó közvetlen értelmében; sohasem ábrázolja magát a politikai harcot. Azonban műveinek túlnyomó részében el-
táruul élénk, mik ezeknek a politikai, társadalmi küzdelmeknek emberi cél-
7-

ményei és következményei. Bármilyen egyéni alak, egyéni sors legyen is Thomas Mann műveinek közvetlen témája, az író tipizáló ereje az embert is, sorsát is oda emeli fel, ahol az tükörképévé válik korunk nagy válságának, megrázkódtatásainak, sorsfordulatainak. És Thomas Mann sohasem pusztán leírója embereknek és sorsoknak. Ellenkezőleg: az alak- és sorsábrázolás nála szervesen magába foglalja a költő ítéletét, még pedig társadalmi, politikai ítéletét. Azt az ítéletet: hová vezet az ilyen ember, az ilyen sors az emberiség fejlődésében, vajon az életet vagy a halált, az egészséget vagy a betegséget, a növést vagy a felbomlást szolgálja. És Thomas Mann, a költő mindig nyíltabban, határozottabban kiáll az élet, az egészség - a béke, a szocializmus mellett, a halál, a betegség, a pusztulás - a háború és a reakciós imperializmus, a fasiszmus ellen. Ez Thomas Mann mindig határozottabb, mindig világosabb politikai állásfoglalása. Ez teszi őt korunk legnagyobb kritikai realistájává.

Lukács György

1955 április